

Julia Domitrak

Uniwersytet Warszawski

ZAPOŻYCZENIA UKRAIŃSKIE I ROSYJSKIE W DWÓCH IDIOLEKTACH Z GRÓDKA PODOLSKIEGO

Ukrainian and Russian Borrowings in Two Idiolects from Gródek Podolski

ABSTRACT: The author of the article makes an attempt to show borrowings from the perspective of their penetration into Polish and presents the most common and less frequent words. Special attention is paid to the usage and context of separate words in pairs (native word ~ borrowed word) in two idiolects that demonstrate the preservation of the Polish language tradition and show a new wave of loanwords as well. The author describes some word-formative peculiarities of verbs in the dialectal Polish language of Gródek Podolski. This text can be a supplement to the previous papers concerning borrowed vocabulary and morphological derivation in Polish dialects.

KEYWORDS: Polish dialects in Ukraine, borrowings, dialectal Polish vocabulary, idiolect, morphological derivation

Badania terenowe w Gródku Podolskim¹ przeprowadzałam w 2010 r. Materiał (ok. 2,5 godziny) został zapisany od dwóch informaterek w średnim wieku urodzonych po wojnie, pochodzących i stale mieszkających w Gródku². Informatorki wyniosły znajomość gwary polskiej przede wszystkim z domu; posługują się nią obecnie. LCh, ur. w 1946 r., chodziła do szkoły ukraińskiej, rodzice pochodzą z Gródka, w domu rozmawiała po polsku, czyta „książki nabożne”. JC, ur. w 1949 r., rodzice i dziadkowie miejscowi, po polsku nauczyła się czytać sama, w domu posługuje się gwarą w rozmowach z mężem; jej dzieci też znają język polski, ale na co dzień mówią po ukraińsku.

¹ Miasto rejonowe w obwodzie Chmielnickim, ok. 60 km na pñ. od Kamieńca Podolskiego.

² Odpytywałam informatorki na podstawie kwestionariusza „Pamięć” sporządzonego przez J. Riegera.

LCh46: *Wże dzieci pszyjeżali pu ukr^lajińsku rozmawliali, wsio ukr^lajińska szkoła i tak my si wże ponauuczali, alie swojej mowy nie zapominamy nigdy.*

JC49: *No wu mnie i menż Poliak i ja Poliak tom'u i wsi dzieci puchodzo z Pol'sky, nu wże wielie wielie wielie pukuł'ień, że my wsio pol'skie... Ja wim pol'skyj jenzyk to mi nie misza ja sobi porozumaw... trze różmawliac pu ukr^lajińsky to ja sobi różmawliam, alie ja rada że ja wumim pu pol'sky gadać, że ja rozumim pu pol'sky i ja tym ciesze sie.*

Leksyka zapożyczona w gwarach polskich na Ukrainie była opisywana przez wiele osób³. Prace, do których bezpośrednio się odwołuję i wykorzystuję jako tło porównawcze, wskazane są w bibliografii. Niniejszy tekst traktuję jako próbę innego opisu zapożyczeń leksykalnych, a mianowicie przedstawienia wyrazów najczęściej i rzadziej przyswajanych.

W artykule skupiam się na słownictwie zapożyczonym, dzieląc je na trzy grupy: 1) zapożyczenia występujące powszechnie; 2) zapożyczenia, które mają formy oboczne polskie – tu pokazuję frekwencję użycia w parach wyrazowych; 3) wyrazy rzadko albo w ogóle nienotowane w dotychczasowych opracowaniach słownictwa gwar południowokresowych. Druga część niniejszego szkicu pokazuje sposoby spontanicznego wzbogacenia zasobu leksykalnego z użyciem środków słowotwórczych. Szerzej niż w dotychczasowych pracach uwzględniam w uwagach o pochodzeniu wyrazu leksykę ukraińskiego języka potocznego („surżykową”) znaną z autopsji, a nienotowaną w słownikach.

1. Powszechnie występujące zapożyczenia, w tym słownictwo „socjalistyczne”⁴ (obecne w kilku słownikach oraz wcześniejszych opracowaniach)

[LCh46] **rzeczowniki:** *baniaczek, barabola, batuszka, bazar, bryhad'ir, cwentarz, chata, chliwczyk, chłop, chutorki* ‘niewielkie osiedla oddalone od wsi’, *drużka, gas* ‘nafta’, *harbuz, hołow'a kołhospu, kastrulka, kirpicz, kłas, kołh'osp, kopijka, kukurudza, Łatwija, loch, lohkie, ludyna, ładuszczyk, mastier, maszyna, mil'icija, namiar, nomer, orhaniz'acija, paltko, pinsjonier, Polszcza, połowyna, połowynka, ratunok, repr'esija, roz'wod, sadik, sikr'iet, sim'ja, snih, stępka, sup, swacha, swiczka, ur'ok, weretki* ‘płachta płócienna’, *wieczerza, wozmożność, w'ystawka, za-*

³ Ostatnio ukazała się praca O. Zakhutskiej o polszczyźnie drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu, w której leksyka została opisana bardzo systematycznie (por. Bibliografia).

⁴ Zdecydowałam się na określenie „socjalistyczne”, ponieważ są tu nie tylko sowietyzmy, ale również wyrazy związane z realiami życia za czasów Związku Sowieckiego, czyli ustrojem socjalistycznym.

włod, ziemia, żonka; przymiotniki: ciekawy, chitryj, choryj, hr'amotojny, nieczystyj, pośledni, trzylisty; przysłówki, zaimki i partykuły: da, dawłaj, dawajcie, dalsze, duże, chaj, choć, chto, czutno, inaksze, jichni, jidn'o, nacze, napewne, nawit', kaniesz-no, krugłom, kud'a, kužen, naprykład, nicht'o, niewozmožno, obyczno, osobiennie, paru, poł'om, pomaleńku, potajemno, posli tego, rańsze, siud'a, skoro, srazu, sze, takij, tołkiem, toże, troszky, tut, wdoma, wsi, wsio, wsieho, wsiaki, wże, zara, zaraz, znow, w centri 'pośrodku'; czasowniki: czuć 'słyszeć', kazać, kończyć, kupłać, nacząc, odmawłać, oformić, ponimać, postroić, pozwonić, prawić, prisł'edować, przygotawłać, rodić się, rozkazywać, rozmawłać 'mówić', rozписаć się, sapać, skazać, sprawłać, stroić, sogłas'ić się, spiwać, świętkować, trebować, wiecznerzać, wyuczyć, zakryć, zamiszać, zapreszczać, zdawać się.

[JC49] rzeczowniki: 'armija 'wojsko', blizniuczki, bukwa, chata, czaj, człek, cwentarz, diectwo, dzień, doczka, dwa roki, isł'orija, Izrajl, kirpicz, kłas, kołhosp, Łatwija, Litowiec, lohkie, ładuszczyki, majetki, mamałyga, maszyna, Paska, płatia, plemianik, Polaczka, Polszcza, raboczy, r'aznica, sim'ja, sioto, sowiety, Sowiecki Sojuz, specialnośť, swiet, sztany, trachtor, tufli, uczyteli, weczera, zawłod, zoszyt; przymiotniki: bidnyj, centralnyj, charoszyj, dowolny, kirpiczowy, kołhospny, kukurudziany, młoczny, rady; przysłówki, zaimki i spójniki: abo, chto, duże, jich, jichni, jijo, kilu, kud'a tam, ładno, naprymi'er, nawit', obiaz'atielno, os'obieno, osobiwo, riadem, rańsze, siud'a, sze, tamł'oj, tomł'u, toże, troszky, tut, tud'a, weseto, wobszem, wrucznuju, wsi, wsio, wo wremia, wsio wremia, wsiaki, wsieho, wże, wdoma, w wi-d'u, zara, zawždy, zdawna, zewsim, znow, na dzień, na dworze, w centri, na polskij; czasowniki: czuć 'słyszeć', kazać, kidać, kupłać, kończąc, nacząc, odmawłać, peredawać, połuczac się, pomnieć, posowi'etować, postroić, powalić, prawić się, proczytać, przebrać się 'przeprowadzić się', puskać, rozkazywać, rozmawłać, ruchnąć się, sapać, skazać, spiwać, sogłaszać się, stroić, swarzyć się, szczytać, tołkować 'wyjaśniać', upotreblać, zaprietić, zdać się.

2. Pary synonimów: wyraz rodzimy ~ wyraz zapożyczony

O frekwencji użycia poszczególnych leksemów w tekstach i o znaczeniu statystyki w parach wyrazów rodzimych i obcych w badaniach współczesnego słownictwa kresowego niejednokrotnie pisał Janusz Rieger⁵. Pokazanie funkcjonowania wyrazów zapożyczonych i rodzimych występujących obocznie pozwala zrozumieć zasa-

⁵ Por. J. Rieger, *Jak badać współczesne słownictwo kresowe?* [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. XI, Warszawa 2004, s. 23–33; J. Rieger, *O słownictwie dzisiejszej polszczyzny na Ukrainie i metodach jej badania*, [w:] „Prilozi na Oddelenieto za lingvistika i literaturna nauka pri MANU”, br. 37/I/2011. Red. M. Mirkulovska. MANU, Skopje 2012, s. 121–128; J. Rieger, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brastawszczyźnie*, Warszawa 2014, s. 40–46.

dy i konteksty użycia tego czy innego wyrazu. Wnioski o przewadze wyrazów rodzimych czy zapożyczonych powinny opierać się na większym materiale. Niestety tylko w części zapisano więcej przykładów użycia poszczególnych wyrazów, ale z kolei wystąpiło sporo par w grupach semantycznych. Znalazły się tu wyrazy powszechnie używane w życiu codziennym, które są najbardziej podatne na wpływy obce.

U LCh46 występują następujące pary oboczne: *człowiek* (12) ~ *liudyna* (19), *fabryka* (12) ~ *zaw^lod* (2), *rodzina* (4) ~ *sim^la* (2), *ostatnia wieczerza* (rel.) ~ *poslednia wieczerza*, *mówić* (2) ~ *kazać⁶* (15) i *skazać* (21), *budować* (2) ~ *stroić* (4), *zbudować* (1), *pobudować* (4) ~ *postroić* (2), *mówić* ‘rozmawiać’ (1) i *rozmawiać* (1) ~ *rozmawlać* (3), *rozumieć* (5) ~ *ponimać* (1), *zamyślić* ~ *zadumać*, *każdy* (1) ~ *kużen/kużna* (13), *nawet* (2) ~ *nawit’* (32) i *nawit* (11), *też* (5) i *także* (2) ~ *toże* (11), *teraz* (2) i *zaraz* (3) ~ *zara⁷* (26) i *srazu* (2), *tutaj* (16) i *tu* (7) ~ *tut* (5) i *tuta* (1).

Widoczna jest przewaga zapożyczeń z języka ukraińskiego w przypadku *liudyna*, *kazać/skazać*, *kużen/kużna*, *nawit’*, *toże*, *zara*. Natomiast przeważają takie wyrazy rodzime, jak *rodzina*, *rozumieć*, *tutaj/tu*. Niektóre zaś rywalizują między sobą, np. *budować* ~ *stroić* wraz z derywatami, co wymaga badań na większym materiale. Inne przykłady – tylko jednostkowe.

U JC49 zanotowano następujące pary oboczne: *córka* (2) ~ *doczka* (2), *cegła* (5) ~ *kirp'icz* (1), *litera* ~ *bukwa*, *sukienka*, *sukieneczki* (6) ~ *płatia*, *płaticzka* (3), *prace* (2) ~ *roboty* (5), *dobry* (2) ~ *charoszy* (1), *uparty* ~ *nasłójczywyj*, *mówić* (1) ~ *kazać* (11) i *skazać* (14), *kupować* (5) ~ *kuplać* (2), *gadać* (6) i *porozmawiać* (1) ~ *rozmawlać* (5) i *obszczać się* (2), *pamiętać* (2) ~ *pomnieć* (1), *tłumaczyć* (2) ~ *tołkować* (2), *zawalić* ~ *powalić*, *tutaj* (8) i *tu* (2) ~ *tut* (20), *zawsze* (10) ~ *zawždy* (1), *czas* (9) ~ *wremia* (1). Osobno trzeba potraktować parę *teraz* (2) i *zaraz* (2) ~ *zara* (26), gdzie pol. gw. *zara* jest wsparte przez ukr. pot. *zara*.

Zauważalna jest przewaga zapożyczeń z języka ukraińskiego *kazać/skazać*, *tut⁸*, *zara*. Natomiast przeważają takie rodzime wyrazy, jak *cegła*, *sukienka/sukieneczka*, *kupować*, *zawsze*. Niektóre zaś rywalizują między sobą, np. *gadać* ~ *rozmawlać*, inne przykłady wyjątkowe lub używane jednakowo, np. *córka* ~ *doczka*, *tłumaczyć* ~ *tołkować*.

Niżej przytoczę przykłady użycia przez informatorów par synonimów, które często występują w obrębie jednej wypowiedzi:

LCh46:

[Wigilia?] *Nu kużna tam kużna sim^la swoje jaki tam przyładuje co i to wo óplatek biero w kuścielie i tak kużna sobi w chati sobi swoja rudzina i to wo wieczerzaju z ópłatkiem, posna potrawa.*

⁶ Czasownik *kazać* występował w staropolszczyźnie, jest notowany w SłStp, SXVI, SłXVII, L, SJPD w innym znaczeniu.

⁷ Choć *zara* może być pol. pot. / gw. (por. MSGP).

⁸ W Oleszkowcach koło Gródka Podolskiego najczęściej występuje *tut*.

[Pani dom?] *To sze dziadzio mój ten budował ten dom, ʋojniec nie mug tak, wun był chory przyszed z wojny, to un był taki kalieka, to un nie mug stroić.*

[Na spowiedzi ksiądz zadaje pytania?] *Nu ksionc zadaji pytania, jak na przykład ksionc spuwiaada, to un nawit' wi że dzieckó wże wi wsio pacierz wsio, toj pukuty mu daji, wydaje nawit', czy pieńć pacierzy czy trzy pacierzy, czy jak co tu ksionc daji, tak jak my si spowidamy tu kuźnemu ksionc pukuty daji, kaźdemu na spuwiedzi pokuta.*

JC49:

[Na wesele odzież szyli czy kupowali?] *Kupówali gutowe, toże jįždžili w Chmilnic-kij i kupowali gutowe płatia kupowali. Menż mój bez tata na wojnie zabityj, tu wun kupował sukienki, a welion wże ja sobi sama kupowała, jemu cienżko było, bu wun bez tata, tu jemu cienżko.*

[Rozmawiali po polsku wszyscy?] *Tak tak, za moji spowidż my si spowi... tej wo, du pirszej spuwiedzi ja na swojij mowi rozumawiala pu pol'ski, my z menżem obszczamy si wdoma, a dzieci nie, ja z menżem gadam pu pol'sky, bu wun toże z takiej simji, że woni po pol'sky wdoma rozumawiali.*

[Ksiądz przed ślubem] *I mnie tak tłumaczył tak ja zara ja swoim dzieciom tak tułkuji, tak'o każe że nu jakoś tak wono mnie wliongło w dusze, że wun tłumaczył, że na życiu wsio je niby, wsiaki prubliemy je, i cienżki i lietki i z nimi tak czeba si sógłaszać tak czeba si toj wo, żeb nie było swarek. I hławne że co, menżowi tułkował ty starszyj, wun na sześć liat wu de mnie starszyj, ty starszyj ty puważaj bu wona na sześć liat młodsza ty puważaj.*

[O budowie chaty] *Same sobi takie kirpiczowe seruwki rubili, tak jak je kirpicz nu tyl'ko z gliny syruwki takie rubili sobi, to my całe liato jedno rubili teji seruweczki i na chatu. A na drugi rok dupiro my jo wże wkładali w ściany, cegły tyl'ko naczeli te wypuskać, a my nie mieli piniendzy na te cegły, to my sami sobi narubili swojimi reńkami te syruwki na wsiu chatu.*

Czasem obok wyrazu ukraińskiego/rosyjskiego informatorka (głównie JC49) przypomina sobie jego polski odpowiednik. Prawdopodobnie można wyjaśnić to tym, że informatorka ma dzieci i wnuków (w przeciwieństwie do drugiej respondentki), z którymi rozmawia po ukraińsku, z mężem natomiast – gwarą. Informatorka zna niektóre wyrazy polskie, ale ma ich w zapasie biernym.

[Czy Pani czyta książki polskie?] *Ksionżki czytam, czytam po pol'ski i mam ksionżki, czytam ja po pol'ski, ja nie uczyła nic pol'skiego, no tyl'ko nu wczyła w szkoli francuskij i sej pu tych bukwach, pu tych literach co to, i ja tak pszywuczyła si pol'skij czytać i pu dzisiejszy dzień czytam pol'skij.*

[A na święta?] *A na świenta tak, tak było, było świento, było świento duże my czekali śwjont, duże my tak śwjont czekali żeby to, i na świenta, tak tak na świenta zawsze osłobieno na Paski zawsze mama mała nowe sukieneczki poszyć... To dwa bracia tu ten jim kupiali tak jak to dlia chliopczyków na świenta, a nam dziewczen-ta ubiażatel'no byli płatiaczka nowe takie sukieneczki.*

[Czy była jakaś walka o kościół?] *Bytu wielgie, nam duże zabraniali kōściuł strojić duże byto, bu ksionc Wanaks duże bidnyj si nastradał tutaj jemu władza nie dawata strojić tutaj jemu tak zabraniali wsio, chodził dō nich z takim tej wo Litowiꝛc był takij był upartyj, takij nastojczywyj taki un toj wo duże, my za siedym miesiency kōściuł ten pustrójili.*

Nie można więc mówić o przewadze słownictwa rodzimego nad zapożyczeniami, gdyż materiał nie jest zbyt obszerny. U obu informaterek widoczna jest przewaga czasownika *kazać/skazać* ‘mówić’ i przysłówka *zara* ‘teraz’. Koloryt „orientalny” polszczyzny kresowej polega w znacznej mierze na używaniu niektórych często występujących w mowie zapożyczeń, jak *kazać* ‘mówić’ czy *kinąć* ‘rzucić’, *połuczać* ‘otrzymywać’, *wse* i ros. *wsio*, *toże* ‘także’, *duże* ‘wiele; bardzo’, *wże* ‘już’ (Rieger 2002).

3. Zapożyczenia występujące rzadziej, często nienotowane w opracowaniach poświęconych słownictwu południowokresowemu

Dla stwierdzenia poświadczenia/braku poświadczenia wyrazu w dotychczasowych opracowaniach wykorzystano pozycje 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14 wskazane dalej w literaturze. Sprawdziłam wystąpienie wyrazów w polskich słownikach gwarowych, przy czym nie uwzględniam w niniejszym tekście tych wyrazów, które w słownikach występują w innym znaczeniu. Nie podaję także nowych zapożyczeń, jak na przykład *bumażka* na Mazowszu (notowany w MSGP). Wyrazy te czasem są tworzone według analogii do wyrazu istniejącego w polszczyźnie ogólnej lub w języku wpływającym na gwara. Zapożyczenia podaję dla każdego idiolektu osobno, bo w zasadzie się one nie powtarzają. U obu informaterek występują czasowniki *nakazywać*, *wydumywać* i przysłówek *duże wiele*. Jeśli wyraz jest notowany w materiale porównawczym, to oznaczam to odpowiednim skrótem.

[LCh46]:

bumażka ‘papierek’: *tu my jak nam pisali na bumażcy na bumażcy wsio, i my tak sobi tej katychezmy i pacież wsio tak zwuczzywali* ◇ ros. бум'ажка ▲ CechHr Δ SGP z Mazowsza

czuhunny (*baniaczek*) ‘(garnek) z żeliwa’: *Nu były jakiś taki pamientam kastru-l'ka była i baniaczek byli taki czuhunne taki baniaczki byli nawit' tu mama gutowała sup w baniaczkach* ◇ ros. чу́хунный Δ SGPK z Litwy

czyn ‘ranga’: *Nu chto jak może si kidał miał tak może jakiś wielgie takie silne takie czyny miał wielgie, a my co chto tam kogo bidnego chto go wi* ◇ ukr. чин, ros. чин ▲ Kostecka Δ SGP

doparyć się ‘dobrać się (do pary)’: *jak woni si dup'aryli że si żeni, to chaj si żeni taj wsio* ◇ zapewne od ukr. *чл'аруватися* ‘znajdować parę, żenić się’, *нопарув'атися* ‘łączyć się w parę, pobrać się’

dopełnienie || **dopełnienie** 1. ‘uzupełnienie’: *szatan chitryj, wun chce dopełnienia du piekła i spusobów szuka du człowieka, aby jego skusić* 2. ‘rodzaj „uzupełnienia” chrztu z wody’: *tako my krzczone da, ali biżmówanie sze trzeba żeby przyszło dopełnienie kształtu; A kiedy wże putemu ksiondz był, tu wże dupełni'enije krztu było, nusili du kuściola ksionc mugł krzcit* ◇ ros. *дополнение*

dużczy ‘ktoś bardziej silny, wytrzymały’: *pewno chuwali jedno drugiego, tak jak chto był dużczy taj chuwali* ◇ ukr. *дужчий*

gnot ‘knot’: *gas taki kupiali i liampa taka z gnotem i tak świcili* ◇ ukr. *гнит*, ros. *злот* ▲ CechOl, Modzel *gnut*

godzien || **godna** ‘być w stanie coś zrobić; zdalny do czego’: [A co jadli w post?] *Nu tak tak, nu jak chto godzien, jak w posti tu obyčno w pjontek; złość taka nu że ona nie godna si utiamić taka toży* ◇ ukr. gw. *з'одний*, ros. *з'одный* ▲ CechOl Δ To znaczenie SGP notuje tylko z Ukrainy

hledać ‘pilnować, doglądać (dzieci)’: *a mama wdoma była tam i w kułhospi troszky pracowała i dzieci hliedała* ◇ ukr. *глядіти*

katławan ‘wyrobisko, jama’: *I tak wkupali tam katławan, chłopy koraju* ◇ ukr./ros. *котлован*

kirzowe[r-z] buty ‘radzieckie buty gumowe’: *Chudziła w kirzowych butach du szkoły tak, a na święta jak taj było pal'tko jedno* ◇ ukr. *кiрзовий*, ros. *кiрзовый*

malierowany ‘emaliowany’: *takie wże wiency byli jakiś malierowane kastrul'ki tak jak zara, a rańsze co takiego było nie było, gliniane takie byli ładoyszczyki gliniane taki* ◇ ukr. pot. *малiр'ованийий*, ros. *эмалiрованныйий*

miesny ‘miejscowy’: *toji moji dziadzi babci byli pol'ski, bu woni tutaj wsi miesne byli* ◇ ukr. pot. *м'єснийий*, ros. *м'єстныйий*

miszać ‘przeszkadzać’: *może zakryji te drzwi, Pani moży miszaji, troszky miszaji, bu wiater* ◇ ukr. pot. *миш'ати*, ros. *мешать* ▲ Kurz

mołenny ‘modlitwy’: *z ksiunżeczki takich w kuścieli widmawliamy te mułenny, jak nie tu w domu udmawliamy mudlitwy* ◇ ukr. *моління*, ros. *моление*

motyłyca ‘motyl; mól’: *jakiś liataje motyłyca* ◇ ukr. *мотилиця*

nakazywać ‘karać’: *i wun zara ras pużwoni wże mił'icija je, wże mił'icija je, jaki nomer maszyny, jakie wsio i zapisuji, a nakażuji szo chto* ◇ ukr. pot. *наказувати*, ros. *наказывать*

nastroić ‘nabudować, zbudować wiele’: *do was cudzoziemiec przyjedzi i wam nastroji wiele kuściółów, bedzicie mali wielie kapłanów, także bedzie inaksze* ◇ ukr. pot. *настр'оїти*, ros. *настр'оить* ▲ Krawczyk

naszmurgać ‘nazrywać’: *a z pszynicy kłuski takie, kłuski tam z jenczmieniu, tu pujdziemy sze nawet du szkoły chudzili, mama każy jidźcie każy bu wam nic nie bedzie dzieciom, a mnie tu może być bida, to my pudziemy w torbeczki naszmurgamy*

naszrmrgamy ◇ por. ukr. *um'orpatu* w zn. 'zbierać coś wyrywając ręką' ▲ por. CechOl *obszrmorgiwać* 'odrywać główki lnu od łodyg'

niepoładki 'niesnaski, udręki': *jak co widzisz coś w duszy nie to co trzeba, jakiś niepuładki to zawsze jić du ksiendza* ◇ ukr./ros. *непола́дки*

obczyniać 'czyścić': *tu nas pusyłali na poli buraki ciognoć obczyniać pumagać i sapać na poli* ◇ ros. *обчи́нять* 'zdejmnować skórę ze zwierzęcia'

odczytać 'czytając modlitwy wyleczyć kogoś, odwrócić nieszczęście': *ojcze coś mnie nie to co robi si, prosze udczytać prosze to tak zawsze i to niema czego si wstydzić, to czeba jić du ksiendza, jak co widzisz coś w duszy nie to co trzeba* ◇ ukr. *відчу́тати*, ros. *отчу́тать* ▲ por. Czarn (Mać, W, StS)⁹ w zn. 'odczytać (oficjalnie, publicznie)'

oskołki 'odłamki': *w czasi wojny tu w sunsiedstwi tam na wugrodzie wpadła bomba, tu tak si rozerwała tu nam wsi dźwi wokna wsi powyliatywało, wsio te wuskołki liecieli wsio* ◇ ros. *оско́лки*

otiamić się 'opamiętać się': *Taki gzech człowieka za wsi każy, żłośc taka nu że ona nie godna si utiamić taka toży, je takie wsiakie liudzi* ◇ ukr. *от'ямитися*

połchieć się 'zechcieć': *jak woni si puchcieli i si żeni, nu tu co tam rudzicy, tam i rudzicy moży jaki przeciw mali, alie zgadzali si, a co pumoże* ◇ ukr. pot. rzad. *похо́титися*

podczyniać się 'podlegać, stosować się': *a nam co skazał mastier ... taj my co półczyniamy si bu nam czeba pracować* ◇ ros. *подчи́няться*

poligać 'położyć się (spać)': *Pan Bug bługustawił kuźnetu człowiekowi, bu nie wiemy jak wun może i być wieczór puligali, a rano może i zewsim drugie być i liudyna może i nie stać* ◇ ukr. pot. *поляг'ати* ▲ por. CechOl w zn. 'kłaść się, wylec (o zbożu)'

ponaprzyjeżdżać 'poprzyjeżdżać': *kiedy wże rep'lesija taja była, wystani ty, tu wże punaprzyjiżali Ukr'ajijncy tutaj* ◇ ukr. *понаїждж'ати*, ros. *понае́хать, понае́зжать*

poniewoli 'powoli (?)': *putemu wże puniewoli, kiedy wże liegsze troszky żyć stało, tu wże jakiś puremóntowali, wże zrobili jakieś drzwi, wokna* ◇ ukr. *понево́ли*, ros. *понево́ле* 'wbrew woli'

poremontować 'wyremontować': *tu wże jakiś puremóntowali, wże zrobili jakieś dźwi wokna* ◇ ukr. *поремонту'вати* ▲ Kostecka, Czarn (Mać)

porozlatywać się 'przestać istnieć, rozsypać się': *a putem te suwchozy, nu woni kiedy woni wże si puruzliatywali ftedy w diwinostó pierwym gađu mnie si zdaji; pu kudhospach bytu wsio, teras tu wże wsio si puruzliatywało nic nie ma* ◇ ukr. *порозліт'атися*, ros. *пора́злет'аться* Δ Tu może tylko podtrzymywany wpływem ukraińskim, bo SGPK *maporozlatować się* 'rozlecieć się' za Ciszewskim

⁹ W nawiasach podaję wsie, w których notowano wyraz.

powylatywać ‘rozlecieć się w różne strony, wylecieć w dużej ilości’: *tam na wugrodzie wpadła bomba, tu tak si rozerwała, tu nam wsi drzewi wokna wsi powyliatywało* ◇ ukr. *повулим'аму*, ros. *повылет'ать* ▲ Czarn (Mać, Z) Δ SGPK powylatować ‘powybiegać’ za Ciszewskim

porozusuwać się ‘rozproszyc się, rozlecieć się (tu o kołchozie)’: *wże tak si wsio puruzsuwało to wsio, pu dzisiejszy dzień tak nic ni ma* ◇ ukr. *порозуць'амуся*

probiwn'oj ‘uporczywy, wytrwały’: *alie wun taki wo wo duże probiwn'oj był taki, że un nikogó si nie bał* ◇ ukr. *пот./рос. пробивної*

przedniować ‘przeżyć dzień’: *dzieńki Ci Boże, że noc przenocowała, daj mnie by ucionżliwy dzień przedniować* ◇ ukr. *пот. переднює'аму*. Tu może zachodzić adaptacja prefiksu *pere-* w *prze-* albo mniej prawdopodobniej wyraz został utworzony według analogii do *przenocować*.

przemagać ‘przeważać liczebnie, dominować’: *jak chto jaki puszedzsy du szliubu, czy du cerkwy nawit' chodzu, że jak je taki że pol'ski, jak niby przymaga czy co, tak wiencej w kuścieli bioro szliub* ◇ por. ukr. *перемаг'аму* ‘przewycięzać’

przewodzić swiet ‘doprowadzać energię elektryczną’: *gas taki kupliali i liampa taka z gnotem i tak świcili, a potym wże tego swiet wże poczuł, tu wże swiet zaczęli pszywodzić* ◇ ukr. *проб'одуму єв'імло*, ros. *проб'одить євет*

przyplaw ‘napływ jakich uczuć, emocji’: *Alie jak to skazano i nawit' wun tak je, wisz takie wsiaki przyplawy wsio, że Boże bruń, żeby liudyna w rospacz nie wpadła* ◇ por. ukr. *нпрун'лиє, нпрун'лає* ‘pływająca przystań’

reszyć ‘postanowić, zdecydować się’: *nó tak Niemiec tak jakoś tak w czasi wojny tak ryszyli woni bić* ◇ ukr. *пир'уму*, ros. *реу'уть* ▲ CechOl

spasać się ‘ratować się’: *w czasi wojny tu tych Żydów wybiwali, woni zaczęli wciekać, chto jak si spasa'aj* ◇ ukr. *спас'амуся*, ros. *спас'аться* ▲ Krawczyk

tyko ‘tylko’: *dzieci tu nie pracuwali, tyku dzieci du szkoły chudzili* ◇ ukr. *гв. м'іку, м'іко*

wciekać ‘uciekać’: *woni zaczęli wciekać, chto jak si spasa'aj, ku'da tam woni powyjiżali sobi wcekali* ◇ ukr. *ємик'аму*. W gwarach kresowych na Ukrainie pod wpływem języka ukraińskiego dość systematycznie nagłosowe *u-* może zamieniać się na *w-*.

wdać się ‘udać się, powieść się’: *No jak jemu tak si wdału, un daw'aj wtedy un zaczął du Pol'szczi jezdzic* ◇ ukr. *вд'амуся*, ros. *уд'аться*. Zmiana *u-* na *w-* pod wpływem ukraińskim.

wybłyknąć ‘wybłysnąć’: *zawszy jak w subote tó Matki Boskiej dzień, zawsze musi być słoń... słońecznyj dzień, choć jak i pochmurny, alie musi być choć słońeczko wybłykni* ◇ ukr. *książk. щось виб'ликує на є'онцї* ‘płonie, pała’

wydumywać ‘wymyślać’: *A to takie wo czasem jakiś zabobony czasem chtoś wydumuji coś, takie wo coś bywa takie wsiakie gadanie, ksionc tego nie muwi* ◇ ukr. *вид'умувати*, ros. *выд'умывать* ▲ por. CechOl *wydumać*, Czarn (Mać)

złagoda ‘zgoda, pokój’: *nu tu ona swoji swiento swientkuje i na jegó swientko też swientkuj, jak żeby spokuj złagoda była* ◇ ukr. *зл'агода*

zwuczywać ‘wyuczać’: *tu my jak nam pisali na bumażcy na bumażcy wsio, i my tak sobi tej katychyzmy i pacież wsio tak zwuczywali* ◇ por. ukr. *звучувати, завчуми*, ros. *звучивать*

[JC49]:

chwyla ‘fala’: *a tut stojim pòd kapliczkom i tako jak to kturòs jedno ruchni si i tak chwylia... to w jeden bok to w drugij bok* ◇ ukr. *хвиля* ▲ Kostecka

czteroję ‘czworo’: *Tak mam dzieci troje, mała czteroję, nu jedno malieńkie umarło rok i trzy miesiency* ◇ por. ukr./ros. *ч'емперо*. Innowacja zapewne według analogii do *troje*.

družno ‘zgodnie, życzliwie’: *zapraszajo sobi swatów du siebie na pol'skie swienta a putemu jido na ruskie du tych drugich swatów, że je że tak wo družno ładno* ◇ ukr./ros. *дружно* ▲ Krawczyk Δ SGP w zn. ‘razem, wspólnie’ z Białostockiego

duchowe muzyki ‘orkiestra dęta’: *Nu tak weselie bytu kiedyś takie wo muzyki byli duchowe, że jiszli muzyki w przodzi, wiedli młode* ◇ ukr. *дыхо́ва му́зика*

gościować się ‘gościć się, być u kogo w gościnie’: *wu mnie pu sunsiedstwie to wsio wremia taja zaprasza wona swoich swatów du siebie i te, a putemu woni jido do nich na jichnie swienta tak wo że sobi dobrze żyju i sobi gościuju si* ◇ ukr. *зостюва́тися* ▲ por. CechOl *gościć się*

hławne ‘najważniejsze’: *I hławne że co, menżowi tułkował ty starszyj, ty puważaj bu wona na sześć liat młodsza ty puważaj* ◇ ukr. *головне*, ros. *главное* ▲ Modzel

kirpiczowa serówka || **syrowka** ‘cegła nie wypalona, surówka’: *Same sobi takie kirpiczowe seruwki rubili, tak jak je kirpicz nu tyl'ko z gliny syruwki takie rubili sobi* ◇ por. ros. *кирпич сыре́ц*

kołyś ‘kiedyś’: *ja nie wim jak tò kołyś czytała i storiji Grudka jaki tu był tutaj* ◇ ukr. *колись* ▲ por. Modzel *koły*

nakazywać ‘karać’: *a jak chto przywiezi cegły czy co jaki szofer wsio wże jegu tyn wo, nu jak nakazywali wsio wsio tò duże było trudno* ◇ ukr. *пот. накла́зувати*, ros. *накла́зывать*

naklepy ‘oszczerstwo, obmowa’: *sze wtedy była ten Sowiecki Sojus, du Moskwy jizdzili, tutaj naklepy byli duże wielie, wsiakie naklepy tam takie taj takie wydumowali* ◇ ukr. *наклеп*

nastradać się ‘nacierpieć się’: *bu ksionc Wanags duże bidnyj si nastradał tutaj jemu władza nie dawała strojić tutaj jemu tak zabraniali wsio* ◇ ros. *настрада́ться* ▲ CechOl

nastojczywyj ‘uparty, zawzięty’: *chodził dò nich z takim tej wo Litowic był takij był upartyj takij nastojczywyj taki un toj wo duże, my za siedym miesiency kościół pustrojili* ◇ ros. *насто́йчивый*

obszczać się ‘komunikować się, porozumiewać się’: *ja jak iszła w pirszyj klas ja po ukr'ajński nie wumiała gadać, wsio my w domu obszczaliś i wsi pu pol'ski, rudzicy gadali pu pol'ski, my dzieci pò pol'ski* ◇ ukr. *пот. обща́тися*, ros. *обща́ться*

odkazywać się ‘wyrzekać się, rezygnować’: *wun nie jest Poliak, wun chce tak jak tato naprimier Ukrainiec, czy jak mama, i tak sobi wudkazywali si, a putemu żałowali* ◇ ukr. pot. *відказатися*, ros. *отказываться* ▲ por. Paryl *odkazywać* ‘narzekać, zrędzić’ Δ MSGP z Mazowsza

opuskać 1. ‘opuszczać, zostawiać, porzycać’: *my nie opuskali kościół, zawsze chudzili taja kapliczka my nie włączili si du kuścioła* 2. ‘przepuszczać’: *my nigdy niedzieli nie opuskali, żeb nie przyszli do tej kapliczki* ◇ ukr. gw. *оныскати*, ros. gw. *оныскать*

osnownyj ‘podstawowy’: *Nu czego, wsio na ukrajińskij, tak jak ukrajińska była osnownyj predmet, nie to teraz w szkoli tej uczo polskiego, a wtedy nie wuczuli zewsim, francuskij wuczylu, ruskyj wuczylu* ◇ ukr. *основний* ▲ por. Krawczyk *osnownoj* ‘główny’

piśienka ‘piosenka’: *doczka moja toże pu polski liubi spiwac taki piśienki wsiaki; na ten wo na rużaniec na mudlitwy na piśienki żałobne wsio wsio chodzili pu chatach* ◇ ukr. *п'ісенька*

piśennyk ‘zbiór pieśni’: *W kuścieli je, nu teje ży w piśennykach zapisane stare tu spiwaju si stare [o dawnych kolędach]* ◇ ukr. *п'ісєнник*

pobroć się ‘przezwyćżyć’: *wsiakie nakliepy tam takie taj takie wydumuwali o, alie wsio wsio pobruło si, pszeżyło si* ◇ por. ukr. *поборотися*, ros. *побороться*

pokidać ‘odmówić się, zrezygnować’: *wybirać sobie że wun je Poliak, a chce wybira sobi że wun Ukrainiec. I duże wiele pukydali, że wun nie jest Poliak, wun chce tak jak tato naprimier Ukrainiec* ◇ ukr. *покидати*, ros. *покидать* ▲ por. CechOl *pokidać* ‘zostawiać’

polowe roboty ‘robota w polu, praca rolnicza’: *matka pracowała w poliu jak, na puliowych rubotach tak, w ten czas kułhospy byli na puliowych rubotach* ◇ ros. *полевые работы* ▲ Kostecka

ponajjźdzać ‘przyjechać o wielu’: *tu ja nie wim jak zara zara duże wiele tut Ukrajińców punajjźdżało* ◇ ukr. *понаїжджати*, ros. *понаезжать*

popołam ‘na pół; po połowie’: *dużo tych nowych domów wsio wsio wiele Ukrajińców je, nu czy pupałam je czy których wiencyj ja nie skażu* ◇ ukr./ros. *пополам* ▲ Modzel

powybiwać ‘powybijać’: *Żydów pubili na wojni towo kiedy Niemiec przyszeł puwybiwał, a putemu oni wże puwucikali, woni puwyjiżali tam* ◇ ukr. *повибувати*, ros. *повыбивать*

pozjįżdzać się ‘kolejno przyjeżdżając zgromadzić się’: *duże wiele tut Ukrajińców punajjźdżało, pużjįżtało dużo tych nowych domów wsio wsio wiele Ukrajińców je* ◇ ukr. *поз'їжджатися*

proizwodstwo ‘zakład, instytucja’: *I nam nie dawali tutaj nijakie proizwodstwo krana nie dawalo, nic my wsio wrucznuju* ◇ ros. *производство*

roztołkować ‘wyjaśnić, wytłumaczyć’: *i ksionc jej rużtułkował jak co i wsio i wona pu dzisiejszy dzień chodzi du kuścioła* ◇ ukr. pot. *розтолкувати*

szczytać się ‘liczyć się, być zaliczanym do’: *to Gródek to tak kiedyś było taki niby wono, zara won'o nie szczyta si Marchliuwka... a tu wo szczyta si to wono niby toże niby grudecki, bu zara ni ma tak jak to sioło Marchliuwka, a prosto toże Gródek* ◊ ros. *считаться* ▲ Krawczyk, Modzel *szczytać*

tułkować ‘wyjaśniać, pouczać’: *i hławne że co, menżowi tułkował ty starszyj* ◊ ukr. pot. *толкывати*

uporteblać ‘używać, jeść’: *Z miensne potrawy my czeńś mało upotrebliali takie wo wo że* ◊ ros. *употреблять*

wisielnik ‘wisielec’: *Wisielniki czy co tu chuwali jich gdzieś w stronie, tak po drogom tak wo, chowali w stronie* ◊ ukr. *вішальник*, ros. *висельник*

wołokita ‘mitręga, przewlekanie’: *to woni duże wielgie mali wołokity, woni duże jíždzili prósili tam nie wiem co tam jak woni zrobili* ◊ ros. *волокита*

wydumywać ‘wymyślać’: *wsiakie nakliepy tam takie taj takie wydumuwali* ◊ ukr. *видумувати*, ros. *выдумывать* ▲ por. CechOl *wydumać*, Czarn (Mać)

wypuskać ‘produkować, wytwarzać’: *A na drugi rok dupiro my jo wże wkładali w ściany, cegły tyl'ko naczełi te wypuskać, a my nie mieli pieniendzy na te cegły* ◊ ukr. *випускати*, ros. *выпускать*

wytrebować ‘wydostać, zdobyć, dopiąć swego żądając’: *i woni duże wielie nabiegali si, duże wielie czasu putracili na to i nie bez tego że pieniendzy, pok'a woni tam wytrebowali toje pokolienie, że woni choť je Ukrajińcy nu woni puchodzo korrzeń niby je pol'ski* ◊ ros. *вытребовать*

zrówniać ‘porównać’: *Nu na pewno na pewno ja nie wim jak zruwniać z Ukrajiń... tó wże ja wim to wże nawierno kościół wi, woni wiedu tej, kiliu tut Puliaków je* ◊ ukr. *зрівняти*

Do osobliwości możemy zaliczyć wyraz **przytrawa** ‘potrawa’: *na weseli to wże stara si... jakiś rubili tam przytrawy taki lepszy*, który prawdopodobnie jest kontaminacją polskich wyrazów *potrawa* i *przyprawa*.

W wypowiedziach informatorów pojawiają się swoiste zwroty i stałe połączenia wyrazowe powstałe pod wpływem języka ukr./ros., jak np.

[LCh46]:

być na pogotowi ‘być w pogotowiu’: *A Pan Jezus jak skazał zawszy czuwajci i bońdźci na pugutowi, czuwajci i bońdźci na pugutowi* ◊ ukr. *бути на погот'ові*, ros. *быть на гот'ове*

duże wiele ‘bardzo dużo’: *Tutaj mama kazała to i Żydów duże wielie były* ◊ ukr. *дуже багато*

do tych pór ‘dotąd, dopóty’: *wże i pu wojni wsi tu zaczełi wże si mieszać pol'ski z prawusławnymi, tak si żenilisi i tak du tych pur si żeniu* ◊ ukr. *до тих пор*, ros. *до тех пор*

iść naprzeciw ‘zgadzać się, słuchać jeden drugiego’: *woni sobi przybywali tu woni tak swientkujut sobi i jido naprzeciw, bu jak nie jidzisz naprzeciw tu putemu*

jak to rozwłod bedzie, nie bedzie dobrego życia ◇ ukr. *їти навпр'оту*, ros. *идти навстр'ечу*

mieć w widu ‘mieć na myśli, mieć na uwadze’: *Katychetki... niby du pirszyj spuwiedzi ty masz w widu, nu katychetki byli przy kuścieli* ◇ ros. *им'еть в виду*

mieć udział ‘uczestniczyć’: *wona казаła ty patrzaj si, żeby ty w tegu udziału ni mał, żeby ty tak nie usondał jegu* ◇ ukr. *бр'ату 'участь*, ros. *приним'ать уч'астие*

na awłobusi przyjeżdżać ‘autobusem (przyjechać)’: *Cwentarz je, ty ni przyjiżała na awłobusi tam kuł awłobusa tam dal'sze tam dal'sze jiść* ◇ ukr. *на авт'обуси приїждж'ати*

najsamy (młodszy) ‘naj(młodszy)’: *Jan był najsamy młodszy apostoł, to woni jak kazali jemu, ty pytaj si wiency Pana Jezusa* ◇ ukr. *най(молодший)*, ros. *с'амый (младший)*. Tu dochodzi kontaminacja ukraińskiego i rosyjskiego wyrazów, co jest charakterystyczne dla surżyka¹⁰.

nad switem ‘przed świtem’: *a to każy cały noc, nadu switem woni wyjchali, to cały noc woni te dzieci krzcili* ◇ ukr. książk. *над с'в'ітом*

nie dochodzić ‘nie docierać’: *do nich czysto toże nie dobrze duchódziło du apostołów... to woni wtedy toże sze i różumieli i sze nie różumieli, do nich duchódziło i nie duchódziło* ◇ ukr. pot. *не дох'одуму*

po znakach ‘według znaków’: *zadawali kiedy bedie koniec swiata, alie Pan Jezus skazał kiedy bedzi, patrzajci si pu znakach, wo takie jak i trzeńsienie ziemi może być* ◇ ukr. *по знаках*

stało lepsze 1. ‘zrobiło się lepiej, poprawiło się (o stanie zdrowia)’: *dzieci, bede wmirać, už nie mogła wże wstać, ali dzieci piszczeli to tak Pan Bóg napewne wysłuchał tych dziecij i każy jakós puwoli putemu i stało niby lieksze* 2. ‘łatwiej, lepiej, lżej(żyć)’: *putemu wże puniewoli kiedy wże lieksze troszky żyć stało* ◇ ukr. *ст'ало л'єгше*, ros. *ст'ало л'єгче*

tołkać riecz ‘przemawiać, wypowiadać się’: *No może tam chto jakie rocz... toj wo riecz tołkaji dlia tych młodych [na weselu]* ◇ ros. pot. *толк'ать речь*

wyuczać uroki ‘odrabiać lekcje’: *co chudzili niby takie były pol'skij nu relligija pol'ska niby tak wyuczali uroki, putem zabrunili* ◇ ukr. *вивч'аму*, dk *в'ивч'ити* *ур'оки*, ros. dk *в'ьучить* *ур'оки*

w dwanaści godzin nocy ‘o północy’: *a wże w nocy, w dwanaści godzin nocy, jszli wże du kuścioła spótkanie Pana Jezusa wże narudzzonegu* ◇ ukr. *в дван'адцять год'ин н'очи*

w czesť ‘na chwałę’: *tu obiecujci sobi że un ni bedzi jeść... bo Pan Jezus na krzyżu wumar, tu pamiontka taka ży w czesť Pana Jezusa* ◇ ukr. pot. *в честь*, ros. *в честь*

¹⁰ Język potoczny, który zawiera elementy języka ukraińskiego i rosyjskiego. W literaturze językoznawczej *surżyk* jest określany jako „fenomen socjolingwistyczny” (Krasowska 2012), stosowany jest również termin „język mieszaný” (Poliszczuk 2003, Smułkowa 2002), albo podawano inne definicje, jak np. „produkt językowej interferencji ukraińsko-rosyjskiej” (Bracki 2009: 10).

zewsim drugie ‘coś innego, coś zupełnie innego’: *a rano może i zewsim drugie być i liudyna może i nie stać* ◇ ukr. зовсім *лише*, ukr. pot. зовсім *дрьже*, ros. совсем *дрьже*

[JC49]:

duże wiele ‘bardzo dużo’: *i woni duże wielie nabiegali si, duże wielie czasu pu-tracili na to i nie bez tego że pieniendzy* ◇ urk. *дыже багало*

ić na perekur ‘działać na przekór, wbrew czemuś’: *może coś trzeba wud-stompic, może coś nie cza iść na perekur, nu toj wo nie sprzeczać sie* ◇ ukr. *їти нанепекір*, ros. *їдти нанепекір*

na polskij/ukraińskij (mowi) ‘po polsku/po ukraińsku’: *spiwamy pu pol’ski tak tak, my na pol’skij mowi spiwamy; wu nas dwa razy w dzień prawi si [msza] na ukrajińskij, a dwa razy prawi si na pol’skij* ◇ ukr. *на польський/український мови*

rady za kogo ‘cieszyć się z czyjego powodu’: *i taka tożę jak rada ja za niego, i wsi my tak, i siostra tak samo* ◇ ukr. *ради за кого*, ros. *рад за кого*

to tud’a, to siud’a ‘to tu, to tam’: *toj siud’a to tud’a, to w jeden bok to w drugij bok tako wo* ◇ ukr. *то міду, мо сіду*, ros. *то міда, мо сіда*

wieść rejestracji ‘prowadzić rejestr, rejestrować’: *woni wiedu tej, kilu tu Pu-liakuw je, woni wiedu rejestracji, tu ja nie wim jak zara zara duże wielie tu Ukra-jńców* ◇ ukr. *вечту реєстрацію*

włagło w dusze ‘zapadło w serce (pozytywne znaczenie)’: *tak’o każe że nu jakoś tak wono mnie wliogło w dusze, że wun tłumaczył, że na życiu wsio je niby, wsiaki prubliemy je, i cieżki i lietki i z nimi tak czeba si sógłaszać* ◇ ukr. *лягт’у на д’ушу* (negatywne znaczenie), ros. *лечь на д’ушу*

wstępować w konflikty ‘wchodzić w konflikt, zaczynać konflikt’: *Tak, my nigdy nie starali si swarzyć sie za coś... nie wstempowujim w taki jakieś konflikty* ◇ por. ukr. *вступати в конфлікт*

zostawić się jak sieroty ‘zostać sierotami’: *ksiendza wod nas zabrali, Jana Usz’ańkoho zabrali wod nas zewsim, my si zastawili jak sieroty tu bes ksiendza* ◇ ukr. *зостатися як сироту*

z diectwa ‘od dziecka’: *bu ja żyła bez babciów, ja żyła sama i z diectwa ja sama wsio pruczynała* ◇ ros. *с детства*

* * *

W tekstach zapisanych w Gródku Podolskim występują:

- kalki semantyczne: *człek* ‘mąż’, *maszyna*, *dowolny* ‘zadowolony’, *mówic* ‘od-mawiać’, *nastroic* ‘nabudować’, *rozpisać się* ‘zarejestrować związek małżeń-ski’, *odczytać kogo* ‘czytając modlitwy wyleczyć kogoś’, *odkrywać* ‘otwierać’, *rozkażać* ‘opowiedzieć’, *wiedzieć* ‘znać’, *zrówniać* ‘porównać’. Z tekstów od innych informatorów z Gródka można dodać jeszcze: *karteczka* ‘zdjęcie’

[EK13], *przewieść w (piąty) klas* ‘przejsć do (piątej) klasy’ (ukr. *перевести в (п'ятий) клас*) [BM22], *wywrócony* ‘przekręcony, wymieszany (o języku)’ (ukr. *в'ивернений*, ros. *вывернутый*) [EK13], *zaprzętać* ‘posprzętać’ (ukr. dial. *запр'ятати*) [EK13];

- kalki słowotwórcze 1) ze zmianą prefiksu: *prze-wodzić* (ukr. *про-в'одити*, ros. *про-вод'ить*); 2) z adaptacją prefiksu: *prze-brać się* (ukr. *пере-бр'атися*, ros. *пере-бр'атся*), *od-czytać* (ukr. *від-чит'ати*, *от-чит'ать*). W wypowiedziach często występuje zmodyfikowany pod wpływem potocznego języka ukraińskiego przysłówek **wszenda** ‘wszędzie’: *że tak niby wysyłali na wysyłki wszenda wsio, tu mego ojca tu wystali wsich na Kazachst'an* [LCh46] ◊ ukr. pot. *вс'юда* ▲ CechOl;
- archaizmy lub dialektyzmy w znacznej mierze podtrzymywane wyrazem ukraińskim: [LCh46]: *makutra*, *przytrafunek*, *przewina*, *inakszy*, *kilo* ‘ilu’, *wieczera*, *baczyć*, *kinąć* ‘porzucić’, *nacznynać* ‘zaczynać’, *pokorzyć się*, *prawić* ‘odprawiać nabożeństwo’, *przedawać*, *przyładować*, *przemagać*, *spamiętać się*, *strzymać się* ‘powstrzymać się’, *zamyśleć*; [JC49]: *niewiastka* ‘synowa’, *paska*, *swarki*, *mnoży* (mroź), *kilo*, *rańsze*, *łożyc* ‘kłaść, stawiać’, *nacznynać*, *prawić się*, *pomnieć*, *przedawać*, *swarzyć się* ‘kłócić się, spierać się’; [G11]: *tabak*, *należć*, *zachwycić* ‘zaskoczyć, zastać’; [EK13]: *moment* ‘czas’, *paska*, *włosa* ‘włosie’, *rodny* ‘ojczysty, rodzinny’, *spólnie*, *po wierzcha*, *prawić (się)* ‘odprawiać się’, *przętać*; [BM22]: *połowina*, *dumać* ‘rozmyślać’.

Wcześniej, na początku lat 90., zostały nagrane teksty od najstarszych wówczas informatorów¹¹, które były podstawą dwu artykułów Iwony Cechosz o fonetyce i fleksji gwary Gródka, do których dołączono teksty gwarowe (Cechosz 1995, 1996; Rieger, Cechosz-Felczyk, Dzięgel 2002: 225–237). Nie da się jednak stwierdzić jednoznacznie, czy polszczyzna informatorów najstarszych zapisana wcześniej różni się od polszczyzny informatorów mówiących i mieszkających dziś w Gródku, gdyż opublikowane teksty nie mają wspólnego zakresu tematycznego i są znacznie krótsze. Polszczyzna najstarszego pokolenia jest chyba bardziej „czystsza”, zawiera mniej zapożyczeń, choć oczywiście odnotowano tam zapożyczenia „socjalistyczne”, związane z dawnym ustrojem, odzwierciedlające realia owych czasów, np. *aktywist*, *klas*, *kolektiwizacja*, *kolektiw*, *kołhosp*, *kurkul*, *repr'esija*, *rozpis*, *rozkurkuluwać*, *sielrada*, *spisek*, *stalinski*, *trudodni*, *wysyłka*, *wysilenie*. U moich informatorów zanotowano więcej ukrainizmów i rusycyzmów, występujących często obocznie z wyrazami polskimi. Zdaję sobie sprawę, że to jest naszki-

¹¹ Informatorzy: EK (ur. w 1913 r., nie chodziła do polskiej szkoły, sama nauczyła się czytać po polsku), BM (ur. w 1922 r. w Karabczyjowie, skończył 10 klas szkoły polskiej), Pani Genowefa (ur. w 1911 r. w Gródku, skończyła pięć klas szkoły polskiej, kilka lat była na zesłaniu w Czerkasach). Są to nagrania J. Riegera.

cowanie problemu, ale widzę sens konfrontowania stanu sprzed 20–25 lat i obecnego dla zrozumienia zmian zachodzących w słownictwie gwary tam, gdzie jest jeszcze używana na co dzień.

Kilka uwag o słowotwórstwie

Cechą charakterystyczną polszczyzny gwarowej jest występowanie deminutywów, dotyczą one m.in. życia codziennego i gospodarstwa domowego, np. *tó my tak przyrządzili ten kościółek, otprawiliśmy wodpust* [EK13]; *No tak że wogrut i chliwczyk i chata było; zawszy si modlim i kurunczki, rużaniec cò dnia modli si; na jegó swientko też swientkuji, jak żeby spokuj złagoda była* [LCh46].

W wypowiedziach informatorów pojawiają się zdrobnienia przeważnie zleksykalizowane, a więc nienacechowane w znaczeniu neutralnym, np. *baniaczek, bu-mażka, buraczek, chatka, chliwczyk, domek, dzbanek, główka, gwoździk, kapliczka, karteczka, kastrul'ka, kawałek, kawałecznyk, kluseczki, koroneczki, kościółek, krzyżyki, książeczka, kupka, lasek, marchewka, paltko, pałeczka, papirek, płatiaczka, poduszeczka, połowynka, seruweczki, słoneczko, staruszek, stępka, stryjek, sukieneczka, szopka, szyjka, swiczka, swientko, torbeczki, włósek 'włos', ząbki, żonka, w kilku wypadkach oznaczają one małe osoby czy przedmioty, np. *chłopczyk, chutorki, kapliczka, tapczanik*.*

Słowotwórstwo czasowników na Kresach południowych zostało opisane przez Katarzynę Czarnecką, niniejszy artykuł wnosi tu pewne uzupełnienia. W badanych idiolektach wynotowałam kilka czasowników nie spotykanych w pracy K. Czarneckiej, opierającej się na obszernym i różnorodnym materiale¹². Mogą to być zatem innowacje idiolektalne bądź lokalne. Osobliwości słowotwórstwa czasowników polegają na tworzeniu derywatów za pomocą odmiennych niż w języku ogólnopolskim formantów. W tekstach informaterek zanotowano dużą liczbę derywatów z inną dystrybucją prefiksów; są to zapożyczenia, których słowotwórstwo wpisuje się w system słowotwórstwa kresowego.

dostawać się 'zostawać': *muwio że ty nie dostawaj sie bo ciebie zrazu że wysło, wrucił sie do Czerkas i mama pojichała do niego żeby troszki pożycz tam* [G11] ◇ por. ukr. *дістає'амися*, ros. *достає'атся*, ale w znaczeniu 'osiągać, zdobywać; dotrzeć'

dozwalać 'pozwalać': *pujudzim a nikto nie dozwaliał wsio i my wsio a jak chto przywiezi cegły* [JC49] ◇ ukr. *дозволяти* ▲ Czarn (Hr, Ol, Moś, Mać, Z)

¹² Materiał pochodzi z następujących gwar: Mościska wraz z okolicznymi wsiami (Lwowskie), Draganówka i Stary Skafat (Tarnopolskie), Hreczany, Maćkowce, Oleszkowce, Wójtowce i Zielona (Podole) oraz Nowosielica (Wołyń).

nałtuc ‘potłuc’: *mama pszydzie na stompce nałtuczy taj ros!uł gotuji* [LCh46]
 ◇ ukr. *натовкту* ▲ Czarn (N, Z)

ostrzegać się ‘wystrzegać się’: *nu wut miensa tegó niby ustrzegać si troszky, tak jak pamiontka taka, że to post tak czy nie, nu i ustrzegać si ut wsiego takiego ót jakiegoś grzechu* [LCh46] ◇ ukr. *остереж!амуся*, ros. *остереж!аться*, ale w znaczeniu ‘mieć się na baczności, strzec się’

począć ‘zacząć’: *a potym wże tego swiet wże poczuł, tu wże swiet zaczęli przywozić* [LCh46] ◇ ukr. *ноч!аму* ▲ Czarn (Mać, Moś, Ol, N)

pochcieć ‘zachcieć’: *jak woni si puchcieli i si żeni, nu tu co tam rudzicy, tam i rudzicy moży jaki przeciw mali, alie zgadzali si, a co pumoże* [LCh46] ◇ ukr. pot. *похот!імуся*

podwołać ‘zawołać’: *podwołała ja takich znajomych spiwaków starych* [EK13]
 ◇ ukr. *нідк!іукаму*, ros. *подозв!ать*

porekomendować ‘zarekomendować, polecić’: *ja porekomenduje księdza Anioła, i wtedy i wtenczas co sam ón wyjechał* [EK13] ◇ ukr. *порекоменду!аму*, ros. *порекомендов!ать*

poremontować ‘odremontować, wyremontować’ zob. wyżej ▲ Czarn (Moś)

przyuczyć się ‘nauczyć się’: *przywuczyla si pol’skij czytać i pu dzisiejszy dień czytam pol’skij* [JC49] ◇ ukr. pot. *приуч!імусь* ▲ Czarn (StS), ale w znaczeniu ‘przysposobić się’

spamiętać się ‘opamiętać się’: *a wun chitryj szatan un tak cò kiruji tak liudyny wujdzi i wsio i liudyna si nawit’ nie spamienta jak co* [LCh46] ◇ ukr. pot. *спам!ям!амуся* ▲ Czarn *spamiętać* (Moś, N, StS)

zaprzątnąć ‘posprzątać’: *sporozndzili ta kapliczki, wszystko dobrze pobielili, zaprzontneli* [EK13] ◇ ukr. dial. *занп!ямаму*

W większości wypadków odmienna prefiksacja czasowników w przedstawionych idiolektach jest spowodowana wpływem języków kontaktujących się (ukr./ros).

W kilku czasownikach w porównaniu z polszczyzną ogólną brak jest prefiksu; formy te są częste w polszczyźnie gwarowej lub są archaizmami, np.

najmać ‘wynajmować’: *wszenda j!ıdzili, tu nawit najmali maszyny o, i j!ıdzili wszende jaki wodpust* [LCh46] ◇ ukr. *най!аму* Δ MSGP, SGPK

przedawać ‘sprzedawać’: *Byli kóthospy mali buraki i wsio, i woni huduwali tak wsio, taj pszydawali wsio* [LCh46] ◇ por. ukr. *продав!аму*, ros. *продав!ать* Δ SJPD, SGPK z Lubelskiego

przątać ‘sprzątać’: *Bożé Narodzeni, wszystko przóntame, ot cosz tó, cós si chce* [EK13] ◇ por. ukr. *прибуп!аму*, ros. *прибп!ать* Δ SPXVI *przątnąć* w zn. ‘przetrzeć, przygotować do korzystania’

strzymać się ‘powstrzymać się’: *wo w centri jak kościół i j!szło wojsku, i w tym wojsku był ksionc, i woni si strzymali tutaj w Grutku* [LCh46] ◇ ukr. *стп!іамуся* Δ SJPD w zn. ‘zatrzymać się, przystanąć’, MSGP *strzymać* z Mazowska wsch

Pojawia się kilka czasowników, w których prefiks pełni funkcje tautologiczną:

narozsypywać ‘rozsyptywać’: *tam pò grobach narozsypywali teji ziemi tak wsio* [LCh46]. Zapewne pod wpływem języka ukraińskiego, por. *нарозповідати, нарозмовлятися*.

poodkazywać się ‘odmówić’: *A je wielie liudzi sie puotkazywali, nawet’ ja wot pomniu pu sunsiedstwie ta tu pol’skie rudzice wsio* [JC49] ◇ por. ukr. pot. *повідк’азувалися*, ros. *отк’азываться*

porozchodzić się ‘rozejść się’: *Alie wspul’nota taka, tak tak rużaniec my sobi wudmuwili i pòrozchudzili si i wsio* [JC49] ◇ ukr. *порозх’одитися* ▲ Czarn (Mać, StS)

powyrastać ‘wyrosnąć, stać się dorosłym’: *i jusz wnuki powyrastali tut i taki tak i żyjo po dzisiejszy dzień* [G11] ◇ ukr. *новирост’ати* ▲ Czarn (Mać, Ol, StS, Z)

powyuczywać się ‘wyuczyć się, skończyć naukę’: *kupili tut kawauczek so-bie chaty i tag wo dzieci już powywuczywili si* [G11] ◇ ukr. *новивч’атися*, ros. *повыучиваться*

unapominać kogo ‘napominać komu’: *unapominali jegò, a un nie chciał dać nawuczyć, to chto bedzi za negò utpuwiadał, sam za swoji gżechi bedzi liudyna utpuwiadać* [LCh46]. Wyraz zapewne można uznać za kontaminację ukr. dial. *упомин’ати* ‘przypominać; ostrzegać’ (też ros. *упоминать*) i ros. *напоминать*.

Zanotowałam szereg iteratiwów z przyrostkiem *po-* dodanym do czasowników prefigowanych, jak np. *poprzywozić, poprzytulać się, powylatywać, powyrastać, powyuczać się, powyjeżdżać, ponauczać, ponastrajać, ponaprzyjeżdżać, porozsuwać się*. K. Czarnicka notuje 140 takich derywatów.

W zakresie osobliwości sufiksacji czasowników w materiale wystąpiły:

- derywaty z charakterystycznym dla języka ukraińskiego sufiksem *-uwa*
  - wyczykuwać** ‘wyczekiwać’: *to mnie zawsze wyczykuwali bu ja pol’ska, bu ja du kuściota chodzim* [JC49] ◇ ukr. *вч’ікувати*
  - wydumuwać** ‘wymyślać’: *wsiakie nakliepy tam takie taj takie wydumowali* [JC49] ◇ ukr. *вуд’умувати*
  - wypaluwać** ‘wypalać’: *cegły wypaliuwali jakiś woni tam teji chudzili do nich te liudzie rabocze rubili wypaliwali cegły* [JC49] ◇ ukr. *вун’алювати*
  - zakopuwać** ‘zakopywać’: *To wże jich wywuzili i zakopuwali gdzieś w jakichś stronach* [JC49] ◇ ukr. *зак’опувати* ▲ Czarn (Hr, StS)
- derywaty z sufiksem *-iwa/ -ywa*
  - wybiwać** ‘wybijać’: *Żydów ta kiedy jich tam wybiwali tu woni wcikali tam troszky jich tam bili* [LCh46] ◇ ukr. *вибув’ати*, ros. *выбывать* ▲ Czarn (Hr) w zn. ‘wybijać (o oknach)’
  - odkazywać** ‘odkazać’: *duże wielie tych kuściółów punastrajał, chto jaki pszyżizali jaki un nikomu ni odkazywał* ◇ ros. *отк’азывать*

odstępować ‘cofać się, odstępować’: *bo wojna jak była z Niemcem do Dniepra naszy odstępywali* [G11] ◇ ukr. *відсмын'аму*, por. ros. *отсмын'амъ*

zwuczywać ‘wyuczać’: *tu my jak nam pisali na bumażcy na bumażcy wsio, i my tak sobi tej katychyzmy i pacież wsio tak zwuczywali* [LCh46] ◇ por. ukr. *за'учувати, за'вч'уту* ros. *за'учивать*

- inne derywaty z odmienną dystrybucją sufiksów, np. **podejrzac** ‘podejrzyc’ [EK13]; **zdziwować się** ‘zdziwić się’ [EK13] (por. ukr. *здивув'атися*)
 ▲ Czarn (Hr).

K. Czarnecka wynotowała 18 formacji z *-uwa-* i wyraziła przypuszczenie, że dochodzi do „swobodnego wcielania do gwary formacji ukraińskich na *-uwa-* dzięki potrzynującemu czynnikowi w postaci perfectum na *-u-*” (Czarnecka 2014: 156). Zanotowała też 5 czasowników z sufiksem *-iwa / -ywa* z czterech wsi Mać, Ol, StS, Z.

Występowanie w tekstach form z postfiksem *się*, służącym do wzmacniania znaczenia czasownika, często jest wynikiem wsparcia ze strony ukraińskiej. Niektóre wyrazy mogły też zachować się z czasów dawniejszych:

dotyczyć się ‘dotyczyć, odnosić się’: *wono tego wsieho dotyczy si* [LCh46]
 Δ SJPD jako dawne

należać się ‘należeć, zaliczać się’: *tam je kościół i woni naliežu si du tej Gródka, du tego drugiego kuścioła* [JC49] ◇ ukr. gw. *належатися*

patrzeć się 1. ‘patrzeć’: *dostaju i patrzaju si i dzieci takie takie w spisek, w niedzielie du kościoła jiszi* [JC49] 2. ‘uważać’: *ty patrzaj si, żeby ty w tegu udziału ni mał, żeby ty tak nie usondał jegu* [LCh46] ◇ por. ukr. *ди'їтися* Δ por. SJPD *patrzeć się*

postąpić się ‘postąpić, poruszyć się’: *nogi popuchnienté, jusz dali nawet póstompic sé nié muk, taki był zamenczony* [EK13] ◇ ukr. *поступ'їтися* Δ SJPXVII w zn. ‘posunąć się naprzód, podejść’ z Paska

wrócić się ‘powrócić’ [LCh46, BM22, G11, EK13] ◇ por. ukr. *верн'їтися*, ros. *верн'уться* Δ SJPXVII

zostawić się ‘zostać’: *tatu mój tó był wtedy w wojsku, tu un tak si zestawil tutaj, a jich wsich wystali* [LCh46] ◇ ukr. *зост'їтися, зост'їв'уту*, ros. *ост'їт'ься*

* * *

W niniejszym tekście zwracam uwagę na rzadkie lub nienotowane zapożyczenia w polszczyźnie w Gródku Podolskim na przykładzie dwu idiolektów, wskazując na poświadczenie/brak poświadczenia wyrazu w dotychczasowych opracowaniach i słownikach gwarowych.

Pary wyrazów rodzimych i zapożyczonych świadczą o zachowaniu tradycji języka polskiego, a jednocześnie o nowej fali zapożyczeń. Informatorki urodzone po wojnie w wypowiedziach często używają par obocznych wymiennie, np. *człowiek ~ ludyna, budować ~ stroić, tłumaczyć ~ tołkować, nawet ~ nawit'*, czasem obok wyrazu ukraińskiego/rosyjskiego przypominają sobie jego polski odpowiednik, np. *sukieneczki ~ płatiaczka, litery ~ bukwy, uparty ~ nast'ojeziwyj*. W poszczególnych idiolektach funkcjonują wyrazy rodzime i zapożyczone, które rywalizują między sobą. U obu informaterek widoczna jest przewaga czasownika *kazać/skazać* i przysłówka *zara*, nadające polszczyźnie informaterek „koloryt kresowy”.

Wpływ języka ukraińskiego i rosyjskiego możemy zaobserwować zwłaszcza w słowotwórstwie, mianowicie w użyciu ukr./ros. formantów dołączanych do podstaw polskich. Wskutek tego tworzone są innowacje, czyli formacje nie występujące w materiale historycznym, gwarowym ani w słownikach języka ukraińskiego i rosyjskiego, które mogą mieć charakter idiolektalny lub lokalny.

Bibliografia

- Cechosz I., *Teksty gwarowe z Gródka Podolskiego z komentarzem językowym*, [w:] JPKW, t. 1, Warszawa: Semper 1996, s. 289–296.
- Cechosz I., *Uwagi o fonetyce gwary Gródka Podolskiego*, [w:] SPK, t. VIII, 1995, s. 63–71.
- Cechosz I., *Teksty z Gródka Podolskiego*, [w:] SPK, t. VIII, 1995, s. 229–237.
- Cechosz-Felczyk I., *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*. Kraków: Lexis 2004. [CechOl, CechHr]
- Czarnecka K., *Uwagi o słowotwórstwie czasowników odczasownikowych w gwarach polskich na Ukrainie*, [w:] JPKW, t. 3, Warszawa: Semper 2006, s. 129–142.
- Czarnecka K., *Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie. Czasownik*, Kraków: Libron 2014. [Czarn]
- Kostecka-Sadowa A., *Słownictwo gwar polskich w Mościskach i wsiach okolicznych*, [w:] *Słownictwo kresowe: studia i materiały* pod red. J. Riegera, Warszawa: DiG 2008, s. 113–260.
- Krawczyk A., *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*, Warszawa: DiG 2007.
- Kurzowa Z., *Poliszczyna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939*, Kraków 2006. [Kurz]
- Modzelewska R., Rieger J., *Słownictwo gwary Satanowa nad Zbruczem*, [w:] *Słownictwo kresowe: studia i materiały* pod red. J. Riegera, Warszawa: DiG 2008, s. 261–366.
- Paryl W., Mieszczankowska M., *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna* pod red. J. Riegera. Kraków: Lexis 2004.

- Rieger J., *Zapożyczenia i ich funkcjonowanie w języku mniejszości (na przykładzie gwar polskich na Ukrainie i gwar ukraińskich w Polsce)*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*. Warszawa 2002, s. 199–205.
- Rieger J., Cechosz-Felczyk I., Dzięgiel E., *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku, cz.1. Stan i status. Cechy charakterystyczne. Polszczyzna w Lwowskiem, Tarnopolskiem i na Podolu. Teksty*. Warszawa: Semper 2002, s. 225–237.
- Zakhutska O., *Polshczyzna drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu. Słownictwo*. Warszawa: DiG 2015.

Słowniki

- Mały słownik gwar polskich*, pod red. J. Wronicz, Kraków: LEXIS 2009. [MSGP]
- Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958–69. [SJPD]
- Słownik gwar polskich*, pod red. J. Karłowicza, J. Łosia, t. I–VI, Kraków 1900–1911. [SGPK]
- Słownik gwar polskich*, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJPPAN w Krakowie, t. 1, pod red. M. Karasia, Wrocław–Kraków 1982; t. 2–5, pod red. J. Reichana, Wrocław–Kraków 1983–1998; t. 6–9 (z. 2), pod red. J. Okoniowej 2001–2015. [SGP]
- Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. I–III, Warszawa 1998.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, t. 1–2, Warszawa 2001.
- Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. *Толковый словарь русского языка*, Москва 1997.
- Словник української мови*: в 11 т. (ред. колег. І.К. Білодід та ін.). Київ: Наукова думка, 1970–80.